

PALACKÝ, HAVLÍČEK, MASARYK - GENEZE ČESKÉ MORÁLNÍ POLITIKY

Miloslav Bednář

Druhého června 1848 František Palacký veřejně vyznal v zahajovací řeči Slovanského sjezdu v Praze morální zakotvení své politické koncepce: „*Čeho sobě nechceš, jinému nečiň* - božský to pramen všeho práva i vši spravedlivosti.“¹ Z přirozenoprávního východiska Palackému vyplývá požadavek národní rovnoprávnosti: „Příroda, neznajíc ani ušlechtilých ani neušlechtilých národů sama v sobě, nepovolala žádného z nich ku panování nad druhým, aniž určila kterého k tomu, aby sloužil za prostředek k jeho zvláštním účelům: stejné právo všech k nejušlechtilejší lidskosti jest zákon Boží, jehožto žádný z nich bez trestu přestoupiti nesmí.“² Filosoficky vyrůstá Palackého postoj z Kanta. V případě pochopení člověka a národa jako účelu a nikoli prostředku Palacký aplikuje Kantovu druhou formulaci kategorického imperativu. Palacký vidí v Kantovi největšího novodobého filosofa. Za jeho nejdůležitější objev pokládá právě kategorický imperativ, tj. „cit povinnosti co základ veškerého mravního bytu lidského. Tím objevila se cesta ke všemu, co v mysli a v cílech lidských vznešeného a právě božského jest.“³

Palackého mravně založená koncepce politiky inspirovala jeho mladšího přítele Karla Havlíčka. V srpnu 1848 Havlíček napsal: „Stojím na tom, že není více hlavních rozdílů ve všelikém politickém smýšlení než dva, totiž jedna strana *poctivých* a rozumných, druhá *nepoctivých* a nerozumných lidí. Poctiví jsou, kteří se věrně drží té zásady, kterou jsme se od nejpřednějšího liberalisty tohoto světa naučili: *co nechceš sám trpěti, nečiň jinému*, nad tuto zásadu není nic liberálnějšího na světě. Aby byli poctiví lidé rozumní, žádáme proto, poněvadž nerozumní lidé často z nerozumu proti svému nejlepšímu mínění a přesvědčení jednají a dobré věci škodí.“⁴

Demokracie se podle Havlíčka nikdy nesmí řídit zásadou „úcel světí prostředky“. Proto zásadně odmítá Bakunina a české radikální demokraty jako Sabinu a Friče. Politický machiavelismus znamená konec demokracie, jejíž podstatou je *veřejnost veškerého politického jednání*. Masaryk v této souvislosti konstatuje, že „Havlíček pochopil, že *politické chytráctví vedle násilí je zbraní absolutismu*, a proto byl proti němu netoliko ve vládě, ale ovšem i ve vlastní straně a zejména také v žurnalistice.“⁵ Masaryk ve svém spise o Karlu Havlíčkovi shrnuje vztah politiky a mravnosti takto: „...*není dvojí mravnosti, všeliký čin, všeliké konání, také politické, je není-li mravně indiferentním, buď mravným nebo nemravným*. Lhát pro stranu nebo pro vlast je tak lež, jako lhát pro svou kapsu, a kde se předstírá nepravda a lež pro vlast, národ atd., tam se ještě vždy ukázalo, že se lhalo pro prospěch vlastní. Pravda je, že posud v politice tak, jako ve vzájemném jednání, lidé se rádi přidržovali násilí a lži (lež není než druh násilí), avšak o to běží, má-li se zde učinit pokrok. Zrušit na papíře násilnický absolutism a ve

skutečnosti držet se pod formou konstitucionalismu a parlamentarismu absolutismu lži a násilí, to pokrokem není. To Havlíček pochopil.“⁶

Zdůrazněním mravního momentu v politice se Havlíček odlišuje (tak jako Palacký) od německého liberalismu. Havlíček a Palacký nespatořovali na rozdíl od německých liberálů ve státu hlavní nástroj společenské organizace. Oba naši političtí myslitelé respektovali nezbytnost státu včetně fyzické stránky jeho moci. Státní moc však zakládali v národnosti, náboženství a jejich mravním a ideálním úsilí. Od soudobého liberalismu se Havlíček a Palacký lišili především svým názorem na genezi státu v souvislosti s jeho mravním posláním. Odmítali tezi, že stát se ve svém bytostném určení a ve svém vzniku zakládá na násilí, a že mravní úkoly přejal teprve ve svém následném vývoji. Havlíček a Palacký se v této otázce od liberalismu zásadně odlišují. Podle nich je vznik státu bytostně a ihned spjat s jeho mravní funkcí. V tom mají oba zakladatelé českého politického myšlení podstatně blízko ke konzervativní státovědě, podle níž se stát teprve ve svém dalším vývoji odklonil od svého původního, na mravnosti založeného zřízení. Vnitřní podstatou politické svobody je v souladu s touto koncepcí u Havlíčka mravnost, její vnější (formální) stránkou svobodný souhlas svobodných mužů svobodného národa.

Masaryk vědomě navazuje na eticky založenou koncepci politiky Palackého a Havlíčka a proto se i on musí vyrovnat s liberalismem. V *Janu Husovi* věc definuje takto: „*Liberalism* je podstatou filosofický racionalism popírající velmi často a jednostranně náboženský a ethický smysl životní a kulturní, sociálně je filosofií aristokraticko-plutokratickou... liberalism je veliká smlouva doby, udržet společnost jaks taks na porouchaných základech revolučních, tu i tam na její budově něco opravit, někdy snad dotknout, jen žádnou důkladnou revisi a reformu - toť heslo všeho liberalismu... úpadek náš byl přece v první řadě a hlavně úpadek mravní - a právě pro tento úkol liberalism je neschopen.“⁷

Masarykovo morální založení politiky vycházelo ze dvou duchovních zdrojů. Prvním z nich byl Platón, zakladatel evropského politického myšlení. Platón vytyčil východisko politiky jako filosofické nahlédnutí pravdy. Pokud má mít lidské jednání smysl, je třeba, aby směřovalo k pravdě, k věčným idejím vyrůstajícím z ideje dobra. Proto se filosofové musí stát politiky a politikové filosofy. Křesťanský politický ideál svaté říše je náboženskou transformací ideálu Platónova.

Druhým zdrojem Masarykova pojetí morální politiky je zakládající princip české reformace, tedy svár autority náboženského svědomí s autoritou církevní instituce. Nezastupitelnost náboženského svědomí Masaryk chápe ve shodě s Havlíčkem jako „to, kterak každý člověk *opravdu a upřímně* smýšlí o původu a účelu světa a o svých povinnostech, to jest jeho náboženství... smýšlení jest nejsvětější, nejsvobodnější dědictví každého člověka, které se mu ni žádnou mocí tohoto světa odejmouti nemůže.“⁸

Mravní založení demokratického politického života spočívá v nezastupitelné individuální cestě každého člověka k pravdě a k nezbytnosti tuto cestu respektovat, podporovat

oprávněnost jejího směřování. Politická demokracie má být proto vnější formou demokracie náboženské, demokracie jako názoru na život. Politika ve vlastním smyslu tohoto slova je Masarykovi, právě tak jako Palackému a Havlíčkovi úsilím mravním.

Ukazuje se, že povaha české morální politiky je svou genezí vyhraněnou alternativou polovičatosti, indiferentismu a malicherného egoismu tzv. běžné, každodenní politiky. Je obrácením individuálního a politického života k svému celkovému duchovnímu smyslu. Není zřejmě nikterak nahodilé, že Masarykova syntéza Platónových názorů na politiku s principem české reformace je obdobou Komenského demokratizující revize Platóna, jak se ukazuje ve *Všeobecné poradě o napravení věcí lidských*. Oběma jde o vystižení původního evropského smyslu lidské existence včetně existence politické. Odmítají polovičatý, relativizující přístup k politice. Hledají lék na tuto všeobecnou chorobu a nalézají jej v obnově, tj. v aktuální formulaci původního evropského poznatku, který zní: člověk se člověkem musí teprve stát. Podle toho je třeba reformovat i politiku. Politické problémy jsou velmi často otázkami mravními. Tak se ozřejmuje, že vznik koncepce české morální politiky u Palackého, Havlíčka a Masaryka je ve skutečnosti dobovou reformulací mnohem staršího, původního evropského problému, jehož interpretace má v českém myšlení důstojnou tradici.

Bezprostřední pohnutkou vzniku moderního českého politického myšlení v minulém století byl dlouholetý systematický útlak českého národa národem německým. Zasluhou tehdy vzniklé tradice české morální politiky pak bylo, že nevycházela pouze z faktu ohrožení národní identity, nýbrž z původního duchovního významu lidské a národní existence. Tak chápal Palacký přirozené právo národní sebezáchovy: „Či snad národové nemají přirozeného práva zachování sebe? Vždyť mají povinnost vzdělávati se, to jest křísiti a rozněcovati jiskru božskou v sobě, a od té povinnosti nikdo na světě nemá moci dispensovati jich. Vzdělání myslí bez vzdělání řeči jest holý nesmysl a ušlechťení jazyka jest podmínkou ušlechtilého života duchovního... zachování a vzdělávání národnosti jest přikázání a zákon mravní, kterémuž nemůže derogovati žádné přikázání pozitivní.“⁹

Morální oprávněnost je jev, který často znepokojuje. Znepokojuje tak častou spokojenost s polovičatým přístupem k životu, k bližnímu, k národu, k státu, k dočasnému a k věčnému. Morální oprávněnost usvědčuje časté samolibé rozčilení všedního dne včetně politiky z povrchnosti a nezodpovědnosti. Palackého, Havlíčkovo a Masarykovo souvislé zakládající úsilí o českou morální politiku přirozeně vždy popuzovalo malé, malicherné a pokrytecké duše, právě tak jako jednostranné fanatiky. V politickém ohledu se všichni tři myslitelé dostávali do opakovaných sporů jak s levicovým radikalismem, tak s úzkoprským nacionalismem - ve své vlasti i mimo ni. U obou oponentů politických směrů oprávněně poukazovali na jejich mravní nedůslednost a nezralost, na myšlenkovou pohodlnost a povrchnost, na jejich liberalistický základ. Nemyslím si, že by naše tehdejší krize v zásadě nebyla naší nynější krizí.

POZNÁMKY

1 F. Palacký, *Úvahy a projevy*, Praha 1977, s. 186.

2 *Tamtéž*, s. 189.

3 *Tamtéž*, s. 47.

4 K. Havlíček, *Politické spisy* II, Praha 1902, s. 115.

5 T.G. Masaryk, *Karel Havlíček*, Praha 1920, s. 294.

6 *Tamtéž*, s. 295.

7 T.G. Masaryk, *Jan Hus*, Praha 1923, s. 12, 14.

8 K. Havlíček, *Spisy politické* IV, Praha 1903, s. 851.

9 F. Palacký, *Úvahy a projevy*, Praha 1977, s. 345-46.